

Yazar: (E)Tuğg.Dr.Oktay Bingöl

Ukrayna'daki Krizin Şifreleri

Türkiye kamuoyu, kendi ülkesi 7/24'lük sürekli ve ağır bir kriz içinde olduğundan, doğal olarak Ukrayna'da yaşananlara fazla ilgi göstermiyor. Oysa bu kriz, bizim krizle ilginç benzerliklere sahip olduğu gibi, nedenler ve sonuçlar bağlamında da ülkemizi ilgilendiriyor.

Ukrayna, 2013 küresel yolsuzluk endeksinde 175 ülke arasında 149'uncu sırada, diğer bir ifadeyle en kötü 25 arasında Kamerun, Nijerya ve Orta Afrika Cumhuriyeti ile aynı sırayı paylaşıyor. İfade özgürlüğünde 179 ülke arasında 116'ncı sırada, hukukun üstünlüğü sıralamasında dünyanın en kötülerini arasında ve yargı bağımsızlığında ise 142 ülke arasında 134'üncü sırada yer alıyor. Uluslararası Af Örgütü'nün son beş yıllık raporlarına bakıldığında insan haklarının yoğun bir şekilde ihlal edildiği, özgürlüklerin kısıtlandığı görülebiliyor. Diğer taraftan, Ukrayna'da silah başta olmak üzere her türlü kaçakçılık yaygındır.

Ülkede 2008 kriziyle birlikte ekonomik sorunlar ve işsizlik artmaya başladı, gelir dağılımında dengesizlik had safhaya ulaştı. Yönetimin etrafında kümelenenler ve Rus oligarklarıyla işbirliği içinde olanlar palazlandı, halk yoksullaştı.

Ukrayna denince akla az da olsa Gogol gelir. Kendisinin Rus olduğu söylenir, ancak Ukrayna'da doğmuştur. Gogol yaklaşık iki asır önce, o zaman Rusların kontrolünde olan yaşadığı topraklardaki Rus-Ukrayna bürokrasinin yozlaşmasını ve çürümesini, *Müfettiş* ve *Ölü Canlar* isimli kitaplarında anlatır. Vatandaşlarının çektiklerini ise *Palto* isimli eseriyle hikâyeleştirmiştir. Bugün Ukrayna'da yaşanan ağır krizde köklerini Gogol'un döneminden alan sorunlar ve yaygın ümitsizliğin payı hiç de az değildir.

Şu anda firari durumda olan başkan Yanukoviç, son başkanlık seçimlerinde yüzde 48 oy aldı, ancak yolsuzluk, adam kayırma ve otoriterleşme iddiaları ile meşruiyeti kısa bir sürede sona erdi. En büyük destekçisi Rusya, Yanukoviçsiz de olabilir diyerek kapıyı araladı.

Yukarıdaki durumun hâkim olduğu bir ülkede krizin bir anda patlaması ve ciddi sonuçlar çıkarması her zaman olasıdır. Şüphesiz ki krizin derinleşmesinde ve silahlı çatışmaya dönmesinde dış aktörlerin rolleri fazlasıyla önemlidir. Rusya ve ABD-AB arasında sıkışmış Ukrayna'nın durumu da bunu doğrulamaktadır.

Türkiye'de Ukrayna krizi üzerine yapılan analizlerde genellikle Rusya ile Batı arasında paylaşım savaşına, Avrasya'nın batıya direnişine, ABD-AB ve NATO'nun Rusya'ya doğru yayılma çabasına yapılan vurgular dikkat çekicidir. Protestoların batı ajanları tarafından kışkırtıldığı, göstericilerin bir kısmının para verilerek meydanlara taşındığı, Faşizmin tırmanışa geçtiği, hatta Lenin heykellerine saldırılar kanıt gösterilerek anti sosyalist bir kalkışmanın olduğu da iddia ediliyor.

Avrasya'nın direniş ve anti sosyalist kalkışmayı temellendirmek mümkün olmamakla birlikte, krizin çok boyutlu özellikleri ve karmaşık aktör ilişkileri nedeniyle yukarıdakilerin bir kısmında haklılık payı olduğu söylenebilir. Ancak sadece bu tür dış odaklı ve komplo tabanlı yaklaşımlarla 2000'lerin başından beri süregelen ağır kriz ortamını kavramsallaştırmak zordur.

Yaşananları kapsamlı bir çatışma olarak gördüğümüzde, köklerini tarihsel boyutta 2000'lerin de öncesine götürmek gerekir. 1991 yılına kadar bağımsız bir devlet kuramamış, asırlar boyunca komşularının ve büyük güçlerin kontrolünde yaşamış, hemen her dönem tampon bölge olarak kullanılmış bir ülkeden bahsediyoruz. Bizim bugünkü coğrafyamızda, en az 90 yılı modern olmak üzere yüzlerce yıllık tarihimizi dikkate alırsak 1991'den bugüne 20 yıldır var olmaya çalışan Ukrayna'da yaşananların nedenlerini daha iyi analiz edebiliriz.

Günümüzde Ukrayna'da ortaya çıkanların en bariz görülen boyutu, ulusal kimlik sorunudur. 2000'lerden bugüne meydanları ya AB ya da Rusya için bağırın insanlar doldurdu. Şimdi de Kiev'dekiler "AB", doğuda ve Kırım'dakiler "Rusya" sloganları atıyor. "Ne AB, ne Rusya, tam bağımsız Ukrayna" şeklinde bir slogan hiç duyulmadı.

Aslında yukarıdaki saptamalar krizin nedenlerini açıkça izah ediyor. Ancak birkaç noktayı daha vurgulamakta yarar var.

Ukrayna 44 milyon nüfusu ile yüz ölçüm olarak Türkiye'nin dörtte üçü kadar bir ülke. Doğuda Rusya ve kuzeyde Beyaz Rusya ile batıda ve güneybatıda Polonya, Slovakya, Macaristan ve Romanya arasında yer alıyor. Diğer bir deyişle AB-ABD ve Rusya'nın etki alanları arasında sıkışmış durumda. Jeopolitik konumlanış, ülke içi demografik, siyasal, sosyal ve ekonomik farklılaşmayı da yansıtıyor. Ülkenin kuzey ve doğusu nüfus olarak daha kalabalık, sanayi gelişmiş ve kentleşmenin yüksek olduğu bölgeler. İşsizlik daha az, gelir dağılımından daha fazla pay alıyorlar. Ülkenin tamamında yüzde 16'lık oranı temsil eden Rus kökenlilerin çoğunluğu bu bölgelerde yaşıyor. Batı ve güneyde ise tarıma dayalı bir ekonomi var, kırsal nüfus baskın, işsizlik yüksek. Üstelik buralarda yaşayanların AB ile etkileşimi daha fazla. Polonyalı, Macar ve Slovak komşularıyla ilişkiye girdikçe kendi ekonomik yoksulluklarını ve demokrasi yoksunluklarını çarpıcı şekilde görebiliyorlar.

Ukrayna'nın tamamı Slav, etnik olarak homojen sayılabilir. Dinsel olarak Ateistliğin yaygın olduğu nispeten serbest bir toplum, bir dine inananlar arasında Ortodoksluk hâkim, dolayısıyla etnik, dinsel ve mezhepsel hatlarda çatışma olası değil. Toplumsal özelliklerin en dikkat çekici tarafı ise bir taraftan FEMEN gibi eleştirel gruplara diğer taraftan aşırı sağ eğilimli yapıların gelişmesine imkân veriyor olması. Bu tespitler de çağdaş ulusal kimlikten ve vatan kavramından yoksunluğu gösteriyor.

Ukrayna'da devletin yapılanması ise toplumun açıklığı ile zıtlık taşıyor. Soğuk savaş döneminin ve SSCB kontrolünde olmanın mirası 1990'lar sonrası da devam etti. Devlet, patron-müşteri ilişkisinden ve adam kayırmacılıktan kurtulamadı, bir çeşit yeni-patrimonyal sistem ortaya çıktı.

Dolayısıyla krizin kökleri dinsel, mezhepsel ve etnik hatlardan ziyade yönetim, insan hakları, özgürlükler ve jeopolitik hatlarda yatıyor.

Jeopolitik bağlamda Rusya, ABD ve AB hemen tüm coğrafyalarda olduğu gibi burada da öne çıkmaktadır. Rusya için Ukrayna Avrupa ile arasında bir tampon bölgedir. İki dünya savaşında da doğu cephesinde muharebelerin önemli bir kısmı Ukrayna toprakları üzerinde cereyan etmiş, Ukrayna o dönemlerde tampon bölge görevini ağır bedeller ödeyerek yerine getirmiştir.

Rusya'nın Avrupa'ya uzanan enerji hatlarının tamamı Ukrayna ve Beyaz Rusya'dan geçmektedir. Ayrıca Ukrayna Rusya için başta doğal gaz olmak üzere Rus ihraç ürünleri için iyi bir pazardır. Rusların Kırım'da Sivastopol üssünde konuşlu Karadeniz donanmasının açık denizlere çıkışı Ukrayna'nın sağladığı kolaylıkların devamına bağlıdır. Bu nedenlerle Ukrayna Rusya için hayati değer taşır.

ABD ve AB, 1990'ların başından itibaren Ukrayna ile ilişkilere özel önem verdiler. SSCB'den kopan ülkeleri Barış İçin Ortaklık (BİO) Programına alırken Ukrayna ile Ruslarla benzer düzeyde NATO-Ukrayna komisyonu oluşturdular. Yaklaşık 20 yıldır NATO siyasi ve askeri olarak Ukrayna'ya etkide bulunmaya çalışıyor. Son yirmi yılda AB fonlarıyla kurulan yüzlerce STK ortaya çıktı. AB'nin çabaları batı ve güney bölgelerindeki nüfus üzerinde başarılı oldu.

Ukrayna krizini, bir boyutuyla Batı ve Rusya arasında bir süredir Ortadoğu genelinde süren, Suriye krizi ile sertleşen, Rusya-Mısır ilişkisiyle farklılaşan güç mücadelesinde yeni bir cephesi açılması bağlamında da görmek gerekmektedir. Bu mücadelenin Türkiye'yi ilgilendiren iki boyutu ortaya çıkıyor. Öncelikle, Rusya'nın karşı hamle olarak İran ve Suriye ile arasındaki ilişkileri biraz daha sıkılaştırmasının ve buna dönemsel dinamikler nedeniyle Irak ve Mısır'ın da eklememesinin Türkiye'yi zor durumda bıraktığını saptamak gerekiyor. Bu dinamiğin ardışık etkilerini ise Türkiye'nin, Katar gibi körfez ülkelerine siyasi ve ekonomik olarak bağımlılığının artması, iç siyasette kırılganlığın ve kaosun hâkim olduğu bir dönemde Kıbrıs sorunu başta olmak üzere Doğu Akdeniz'de yeniden tasarımlara karşı güçsüz bir durumda yakalanması olarak formüle etmek mümkündür.

Ukrayna üzerindeki ABD-AB ve Rusya mücadelesinde tarafların kullanabileceği farklı güç unsurları var. Batı demokrasi ve özgürlük söylemi ile AB'nin ekonomik çekiciliğini kullanırken; Rusya, Ukrayna'nın doğal gaz, ağır sanayinin teknolojisi ve yedek parça bağımlılığı ile doğu ve kuzey bölgelerindeki kendisine yakın nüfus vasıtasıyla sahip olduğu avantajların farkındadır. Ayrıca Ukrayna ordusunun da fazlasıyla Rusya'ya bağımlı olduğu biliniyor.

Rusya'nın, kriz derinleştiğinde ve hayati çıkarlarını tehdit ettiğinde 2008'de Abhazya için Gürcistan'a karşı göze aldığı askeri harekâta başvurup vurmayacağı soru işaretidir. Ancak Ukrayna'daki krizde Ruslara bağımlı olduğu değerlendirilen ordunun henüz harekete geçmemiş/geçirilmemiş olması, bu olasılığın rasyonel olmadığına işaret etmektedir.

Son günlerde Rusya'nın askeri birliklerinin hazırlık düzeylerini yükseltmesi, söylemlerini sertleştirilmesi ve başta Kırım olmak üzere Ukrayna'nın doğu bölgelerinin bölünme/ayırılma senaryolarını

dillendirmesi batıya gözdağı olarak düşünülmektedir. Gerçekte, Asya-Pasifik, Ortadoğu, Kafkaslar ve Afrika'da çok boyutlu güç mücadelesi devam ederken Rusya'nın kendisini fazlasıyla zor durumda bırakacak ve bir süredir yakaladığı üstünlüğü kaybettirecek adımlar atması beklenmemelidir.

Yukarıdaki genel bağlam içinde Rusya, ABD ve AB'nin bir noktada diplomatik çabalarını artırarak uzlaşmaları, seçim takvimi belirlenerek önümüzdeki aylarda yeni seçimlerin yapılması, yeni hükümetin revize edilmiş AB ekonomik işbirliği anlaşmasını imzalaması ve AB'nin üyelik sürecini ucu açık olarak devam ettirmesi hayli olasıdır.

Kriz sona erdiğinde Ukrayna halkı kaybetmiş, AB ve Rusya kendi güçlerini test etmiş ve karşılıklı küçük tavizler vermiş olacaklardır. Mücadelenin yeni bölümleri Türkiye'nin yanı başında ve içinde, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de sahnelenmeye devam edilecektir.

